

MŰSZAKI FOLYÓIRATOK TARTALOMJEGYZÉKEI.

/Második rész./

3. A tartalomjegyzék tartalmi tulajdonságai.

Ebben a fejezetben a tartalomjegyzék alkotóelemeinek elhelyezésével, sajátosságaival, jelentőségükkel fogunk foglalkozni. A tartalomjegyzék a következő elemekből áll: magának a tartalomjegyzéknek elnevezése, a szerzők nevei, a cikkek címe, az oldalszám és a rovatcímek. Az egyes elemek tárgyalása után külön kell még foglalkoznunk ezek egymáshoz való viszonyával, más szóval a tartalomjegyzék tagolásával.

A tartalomjegyzék elnevezése.

Míg a magyarban a szóban forgó fogalom kifejezésére egy szó áll rendelkezésünkre, és nem is érezzük szükségét annak, hogy más kifejezést is igénybe vegyünk, a nyugati nyelveknek bő választéka van ugyanennek a fogalomnak megjelölésére, és ami még érdekesebb, a folyóiratok bőségesen élnek is ezzel a lehetőséggel, sőt ahol két tartalomjegyzék van, mindkettőben többnyire más-más megjelölést használnak. Nem érdektelen legalább a főbb kifejezéseket gyakoriságuk szempontjából is szemügyre venni.

A tartalomjegyzék német nyelvű megjelölésében négy szó versenyez egymással, és ezeken felül a hosszabb kifejezések szép számával is találkozunk. A négy szó a következő: Inhalt, Inhaltsverzeichnis, Inhaltsübersicht és Inhaltsangabe. A sorrend gyakoriságukat is jelzi. Érdekes azonban megjegyezni, hogy az NDK folyóirataiban az Inhaltsverzeichnis sorrendben megelőzi az Inhalt szót. Ezekhez járulnak a legkülönbözőbb hangzatos kifejezések: Aus dem Inhalt, Sie lesen diesmal, Sie lesen heute; Für eilige Leser; In diesem Heft wird Sie besonders interessieren,

Wir bringen in diesem Heft. Ez utóbbiakkal főleg az NSzK, részben pedig Svájc és Ausztria lapjaiban találkozunk. Nem német nyelvű országok folyóiratainak tartalomjegyzék fordításaiban csak az elsőnek említett négy szó valamelyikével találkozunk.

Ugyanilyen vagy talán még nagyobb változatosságot tapasztalunk a tartalomjegyzék angol megjelölésében. Itt csak egy szó viszi a vezetőszerpet: Contents. Nagyon sok esetben azonban nem egymagában, hanem bizonyos jelzők társaságában áll. Ilyenek: Principal Contents, Special Contents; Leading Contents, Editorial Contents, Table of Contents, Classification of Contents. Ezeken felül a hangzatos kifejezések egész sora tűnik elő a folyóiratokból. Ilyenek: What is in this issue, Leading features in this issue, Principle articles in this issue, Highlights in this issue; Special features, This number contains, Sectional index of interest, Week at a glance, Arrangement of subject, Readers Digest. Ezen a téren az USA erősen vezet, míg NBr és a többi ország messze elmarad. Említettük már, hogy az USA folyóiratok gyakran élnek a kirakati elemnek azzal az alakjával, amely egyes címeket a borítólapon külön szerepeltet, hogy így már a folyóirat kézbevételekor felcsigázzák az érdeklődést. Ilyen esetekben a fenti hangzatos címek természetes folyamányai az elérni kívánt célnak. Egy pillanatra meg kell még állnunk egy bár nem jelentős, de mégis sajátos kifejezés előtt. Francia, belga és román folyóiratok tartalomjegyzékének angol fordítása néha a Summary szót viseli címként. Ezzel a szóval angolszász folyóiratokban ilyen értelemben egyetlen egy esetben sem találkozunk. Nagyon valószínű, hogy a fordítók a francia nyelv Sommaire szavából következtettek arra, hogy ugyanennek a szónak angol változata is csak ugyanazt jelentheti, és nem figyelték meg, hogy az angol nyelvű folyóiratok ezt a szót a cikkeket követő vagy megelőző "összefoglalás" megjelölésére foglalták le.

Az eddigiekkel szemben sokkal egyöntetűbb szóhasználat jellemzi a francia nyelven megjelenő folyóiratokat, amelyek átütő módon a Sommaire szót használják, néhány csekély számú változatában: Sommaire détaillé de ce Numéro, Sommaire principal; Sommaire des Matières. Egészen elvétve találkozunk más megjelöléssel is, mint Tables des Matières; Questions d'actualité, Vous lisez dans ce Numéro, Résumé. Tartalomjegyzék fordításokban kivétel nélkül a Sommaire megjelölés szerepel. Az olasz Sommario szó átütő jellege mellett jóval ritkábban szerepel az Indici és a Riassunto megjelölés, bár ezek is angol folyóiratok tartalomjegyzék-

fordításában és valószínűleg téves alkalmazásban. Az északi nyelvek folyóirataiban sem található következetesen alkalmazott megjelölés, azonban a megfigyelési anyag csekélyisége miatt itt nem vonhatunk le gyakorisági következtetést.

Ha az eddig elmondottakat egybevetjük a tervállamok folyóirataira vonatkozó megfigyelésekkel, megállapíthatjuk, hogy bár ezekben sincsen átütő erejű azonosság, mégis jóval kisebb a változatok száma. Így a szovjet lapokban két kifejezéssel találkozunk: Szoderzanie és Oglavlenie. A csehszlovák folyóiratokban egyedül az Obsah szó szerepel.

Legnagyobb változatosságot mutatnak a lengyel folyóiratok, amelyekben a Treść, Spis Treści és ezek más szóval összekötött változatai szerepelnek.

A román folyóiratokban átütő módon jelentkezik a Sumarul kifejezés, amit csak elvétve vált fel a Cuprinsul megjelölés.

Érdekes megfigyelés, hogy nagyon sok esetben hiányzik a tartalomjegyzék címmegjelölése, mégpedig a tervállamokban éppugy, mint a tőkés országok folyóirataiban. Leginkább ragaszkodnak a főcím közléséhez a szovjet és a francia lapokban, amelyek csak kivételes esetekben tekintenek el közlésétől, viszont leggyakrabban hanyagolják el a címmegjelölés közlését az USA folyóiratok.

A közölt részletekből kidomborodik az egységes, következetes megjelölés hiánya. Noha ennek jelentősebb kára vagy egyéb következménye nincs, mégis úgy látszik, hogy e téren bizonyos egységre, következetesebb szóhasználatra való törekvés a nemzetközi irodalomnak is előnyére válna.-

A dolgozatok szerzői.

Ezt a kérdést elsősorban abból a szempontból kell megítélnünk, milyen szerepet játszik a szerző neve a folyóiratirodalomban. Első megállapításunk ebben a tekintetben, hogy jelentős eltérés tapasztalható a tervállamok és a tőkés országok felfogása között. Amíg a tőkés országok folyóiratainak közel 6,5 %-ában a folyóiratok tartalma szerző megjelölése nélkül jelenik meg, a tervállamokban csak kivételesen /NDK/ találkozunk ezzel az esettel. Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen természetű folyóiratok tartózkodnak a szerző megjelölésétől, kiderül hogy főleg a hírvetésre, műszaki érdekességek és események közlésére irányuló folyóiratok és ezek is inkább egyes szakterületekre korlátozottan, pl. a rádió, közlekedési eszközök, gépek, fényképészet területén járnak el ilyen módon.

Ezekről a kevésbé jellegzetes esetektől eltekintve a tőkés országok folyóiratainak ebből a szempontból való áttekintése alapján azt a benyomást nyerjük, mintha inkább a tartalmat, mint a szerzőt igyekeznének előtérbe helyezni. Ennek a megállapításnak egyik bizonyítékaként szolgáljon az a megfigyelés, hogy a tőkés államok folyóiratainak tekintélyes száma /közel 27 %-a/ a tartalomjegyzékben nem közli a szerző nevét, holott a szövegben szerepel. Ez különösen az USA és NBr folyóiratait jellemzi. Ezzel szemben a tervállamok folyóiratainak csak 8 %-ában találkozunk ezzel az esettel, itt is túlnyomó többségben az NDK lapjaiban.

Még inkább bizonyítja a tőkés államokra vonatkozó állítást az a tény, hogy a tartalomjegyzékekben feltűnően ritkán található a szerző neve első helyen, mert ezt a helyet a címnek tartják fenn. Egyetlen és első pillanatban szembetűnő kivétel az NSzK, mert a megvizsgált NSzK folyóiratok több mint felében a szerző neve áll első helyen. Más szóval azt is mondhatjuk, hogy az NSzK folyóirataiban a szerző neve és a cikk címe egyenlő súllyal esik latba a tartalomjegyzékben való szereplés szempontjából, míg a többi tőkés ország folyóirataiban szinte eltörlődik azoknak a folyóiratoknak száma, amelyek első helyen közlik a szerző nevét. Ennek éppen az ellenkezője jellemzi a tervállambeli folyóiratokat, mert a vizsgált lapoknak felénél is több azoknak száma, amelyek a szerző nevét előtérbe helyezik.

A szerző nevével kapcsolatban további mozzanat a név teljességének kérdése. Noha elenyészően csekély azoknak az eseteknek száma, amikor egyedül a családi név szerepel a tartalomjegyzékben, nagyon gyakori, hogy az utónév csak rövidítve jelenik meg. E téren nincs eltérés a tervállamok és a tőkés országok eljárása között. Ha viszont összehasonlítjuk a szerző nevét a szövegben találhatóval, megállapíthatjuk, hogy a tartalomjegyzékben gyakrabban rövidítik meg a szerzők utónevét, mint a szövegben, ahol kisebb kivételtől eltekintve a teljes név szokott szerepelni. Eszerint a tartalomjegyzékben a rövidítésre irányuló bizonyos törekvés észlelhető, ha ez nem is egészen átütő jellegű. Ezzel szemben jellemzőnek tekinthetjük, hogy az utónév akár kiírva, akár pedig rövidítve, a családi név előtt szerepel. Ez az irányzat kifejezettebb a tervállamok folyóirataiban /72 %/, mint a tőkés országokéiban /kb 53 %/. E téren az összes országok, mondhatni, egyöntetűen járnak el, mert ennek a sorrendnek a tartalomjegyzékben megnyilatkozó gyakorisága

egész lényegtelen eltérésektől eltekintve számszerűen követi a szövegben található sorrendet. Egyedül az NSzK folyóiratainak sorában találkozunk- bár számszerűen szerényen- azzal a törekvéssel, hogy a tartalomjegyzékben kövessék a címfelvételi szabályt, amennyiben előre teszik a családi nevet és vessző után akár rövidítve, akár kiírva az utónevet.-

Rá kell mutatni ezzel kapcsolatban arra a következtetésre, amely a szerző nevének írásában tapasztalható. Ugyanabban a folyóiratban egyes szerzők utóneve rövidítve, másoké kiírva jelenik meg. Sőt még ugyanakkor a cikkek két társszerzője sem követi egymást a név kiírásában. Ugy látjuk, a szerkesztők nem törekszenek e téren egyöntetű eljárásra, és valószínűleg magukra a szerzőkre bízzák, hogyan kívánják nevüket szerepeltetni. Ez a következtetés számbelileg legnagyobb mértékben az USA folyóiratokban tapasztalható, és legkevésbé az NSzK folyóirataiban jelentkezik.

Itt kell visszatérnünk a szedés szerepére. Megállapítható, hogy nagyon csekély azoknak a folyóiratoknak a száma, amelyek valamilyen módon nem különböztetnék meg a szerző nevét a címtől, hanem azonos szedésben közlik mindkettőt. Általánosnak mondható az a törekvés, hogy a szerző neve a tartalomjegyzék egyéb részeivel ne azonos szedésben jelenjék meg, hanem valamilyen módon eltérjen tőlük, és így feltűnőbbé válják. A megkülönböztetés leggyakrabban jelentkező módja a tervállamok folyóirataiban csakugy, mint a tőkés országokéiban a dült betűkkel való szedés. Ezután következik számszerűen a tervállamokban a ritkított szedés, míg a tőkés országokban a nagy betűkkel való szedés; azután a tervállamokban a nagy betűkkel történő szedés, míg a tőkés országokban messze elmaradva a ritkított betűs szedés. Mindkét csoportban legkisebb számmal szerepel a vastag betűs szedés. Ha az egyes szedésmódok országoként való megoszlását vizsgáljuk, feltűnik, hogy amíg a Szovjetunió, Lengyelország és az NSzK eléggé elterjedten alkalmazzák a ritkított szedést, az USA egyáltalán nem, Fr, NBr, NDK és Románia pedig csak egész kivételesen használják. Ehhez hasonló megállapítás, hogy a vastag betűs szedést a SzU, Lengyelország és az NSzK a többi országot jóval meghaladó mértékben alkalmazza. Ezzel szemben a nagybetűs szedés elsősorban Fr, azután Románia és Lengyelország jellemző sajátosságaként jelentkezik. Egyes kiadványok nem elégszenek meg az említett lehetőségekkel, hanem összekapcsolják őket. Ez azonban csak szórványosan jelentkezik.

A szerző nevének feltüntetésével kapcsolatban még egy-két egészen szórványosan jelentkező sajátosságot kell megemlíteni. Ilyen a név zárjelben történő elhelyezése. Bár csak nagyon kevés folyóiratban és inkább a tőkés országok folyóirataiban találkozunk ezzel a különös móddal, mégsem mondható egyes országokra jellemzőnek, mert a nagyobb műszaki irodalommal rendelkező országok egyike sem mellőzi, legfeljebb abban térnek el egymástól, hogy vagy a teljes nevet, vagy pedig csak a keresztnévet teszik zárjelbe.

Amíg ez a mód inkább háttérbe látszik szorítani a szerző nevének jelentőségét, addig a másik eljárás, amely a szerző nevét idézőjelben tünteti fel, inkább hangsúlyozni kívánja. Számszerűen azonban ezek az esetek még ritkábbak, mint az előzőek, úgyhogy sem ezekből, sem amazokból további következtetéseket nem vonhatunk le. A szerző nevével kapcsolatos másik jelenség a tudományos fokozat, a szerző állásának, sőt szolgálati helyének és egyesületi tagságának a tartalomjegyzékben való feltüntetése. Ez elég gyakori jelenség. Ezek az adatok részben megelőzik a szerző nevét /tudományos fokozat/, részben pedig követik /állás, munkahely, egyesületi tagság/. Szedésük ugyyszólván minden esetben eltér a név szedésétől, rendszerint kisebb betűkkel történik. Egészen egyedülálló az NSzK egyik folyóiratának az a próbálkozása, hogy a szerző rövid életrajzát is közli a tartalomjegyzékben. Eddig nem is akadt követője, mert bár az USA folyóiratok előszeretettel közölnek ilyen életrajzi adatokat, sőt fényképeket is, ezek a szövegben találhatóak meg, és sohasem jelennek meg a tartalomjegyzékben.

A dolgozatok címe.

A szerzők nevével kapcsolatban eddig elmondottak már előrevetik annak árnyékát, hogy a dolgozatok címének feltüntetésével kapcsolatban nagy eltérések vannak a keleti és nyugati folyóiratok között. A tőkés országok folyóirataiban a tartalomjegyzékek a dolgozatok címét igyekeznek előtérbe helyezni, mert az esetek túlnyomó többségében a cím foglalja el az első helyet. Ezzel szemben a tervállamok folyóirataiban a cím általában a szerző neve után következik, és a kettőt legtöbbször esetben kettőspont, ritkábban kötőjel választja el egymástól. Rendkívül érdekes megállapítás a címek szedésével kapcsolatban, hogy egymással ellentétes okok azonos okozatot vonnak maguk után. A címek szedése ugyanis nagy általánosságban nem tér el a rendestől. A tőkés országok folyóirataiban az első helyre kerülő címet nem találják szükségesnek megkülönböztetni, hiszen ugyis feltü-

nik, viszont a tervállamok folyóirataiban az első helyen álló szerzői név megkülönböztetett szedése mellett nem kell még külön is feltűnővé tenni a címet, hiszen máris különbözik az előtte lévő névtől. Bárhogy is érveljenek ebből a szempontból, tény az, hogy a tervállamok folyóiratai csak egészen kivételesen térnek el a rendes szedéstől, viszont a tőkés országok folyóiratai ezen a téren is elég nagy változatosságról tesznek tanúságot. A tervállambeli folyóiratok tartalomjegyzékeiben a rendes szedéstől eltérő szedési címek főleg vastag betűsek, a dült és a nagy betűk alig egynéhány lapban, a ritkított betűk egyáltalán nem szerepelnek. Viszont a tőkés országok folyóirataiban a címek szedésében túlnyomó többséggel a vastag betűk szerepelnek, holott ez a szedésfajta a szerzők nevével kapcsolatban egészen eltölpül. A vastagbetűs szedés után messze elmarad a nagy betűk alkalmazása, ami elsősorban az angolszász folyóiratokban jelentkezik. Elenyésző csekély mértékben alkalmazzák a dült betűket, és gyakorlatilag eltűnik a címnek ritka betűkkel történő szedése.

Kétféle szedésfajta összekapcsolása a címek terén teljesen ismeretlen jelenség a tervállamok folyóirataiban, de elenyészően ritka a tőkés országok folyóirataiban is.

Különös értéket jelent a tartalomjegyzék nemzetközi használhatósága szempontjából a címek idegen nyelvű fordításának közlése. Itt is megint éles ellentétet látunk a keleti és nyugati folyóiratok között, aminek talán magyarázata elsónél a nyelvi nehézség, amely akadályozza terjedését nemzetközi használat szempontjából, és ezért találkozunk ezekben a folyóiratokban gyakrabban a címfordításokkal, mint a tőkés országok lapjaiban. Az utóbbiak közül kiemelkedik az NSzK, amely a címfordításokat közlő folyóiratok számának felével dicsekedhetik, viszont egyáltalán nem látszik érdeklődni az idegen olvasók iránt az USA. Örvendetes jelnek kell tekinteni, hogy a címfordítást közlő folyóiratok többsége nem élégszik meg egy nyelvre való fordítással, hanem két, sőt három idegen nyelvet is igénybe vesz. Ez annál is kedvezőbb jelenség, mert az egynyelvű fordítások jelentőségét némileg csökkenti az a körülmény, hogy a tőkés országok sorában a többnyelvű államok /Svájc, Belgium/ rendszerint saját állampolgáraikmérédekét szolgálják azzal, hogy a tartalomjegyzéket két nyelven közlik. A tervállamok közül a Szovjetunió folyóiratai csak nyugati nyelveken közölnek címfordítást, míg a többi ország lapjai az orosz mellett még egy vagy két nyugati nyelvet vesznek igénybe.

Csírájában találkozunk egy másik gondolattal is, amelyet az USA és az NSZK egymástól függetlenül indított utnak, és ez a következő folyóiratszám/ok/ tartalmára való utalás. Kár, hogy az első ezirányú lépések még saját országukban sem találtak szélesebb körben követőkre, viszont meg kell állapítani, hogy akad NDK-beli és lengyel folyóirat, amely máris magáévá tette ezt a kezdeményezést.

Mint különös furcsaságra mutatunk rá az egyik francia folyóiratnak arra az eljárására, hogy a tartalomjegyzékben visszamutat az előző szám cikkeire. Nem gondoljuk, hogy ez nagyobb jelentőségre számíthat a jövőben.

Még egy érdekességet kell kiemelnünk az egyik kanadai folyóirattal kapcsolatban. Ez ugyanis a cím előtt a cikkből vett egy-egy ábra kicsinyített mását közli. Az érdeklődés felkeltésének ez a módja nemcsak érdekesnek, hanem követésre méltónak is látszik.

Oldalszám.

A folyóiratban való kutatás és a keresett anyag megtalálása szempontjából legfontosabb segédeszköz az oldal számának feltüntetése. És mégis akadnak folyóiratok, amelyek nem tartják szükségesnek az oldalszámnak a tartalomjegyzékben való közlését. Ebből a szempontból éles különbséget kell tennünk a borítólapon és a folyóirat belsejében található tartalomjegyzékek között. A két esetben ugyanis az oldalszám hiánya nem egyenértékű. A borítólapon ez a hiány a legtöbb esetben nem jelenti az olvasó igényeinek, megsegítésének elhanyagolását, mert többnyire nem is teljes tartalomjegyzékről, hanem inkább az olvasó figyelmének felkeltésére szolgáló néhány cím feltüntetéséről van szó, és ilyenkor a folyóirat belsejében közölt részletes tartalomjegyzék igazítja utba pontosabban az olvasót. Bár nem tagadható, hogy vannak elvétve olyan folyóiratok is, amelyeknek csak egy tartalomjegyzéke van, még pedig a borítólapon, és mégsem közlik az oldalszámot. A második eset, amikor a folyóirat belsejében található tartalomjegyzék sem tünteti fel az oldalszámokat komolyabb nehézség elé állítja az olvasót. Igaz viszont, hogy az előbbivel szemben az ilyen esetek száma jóval kevesebb. Ezek túlnyomó többsége a kisebb államok /északi országok, Svájc/ folyóirataira esik. Viszont a borítólapon hiányzó oldalszámok esetében az USA folyóiratok viszik a vezetős szerepet, ami érthető is abból a már ismertett körülményből, hogy éppen ezek emelnek ki előszere-ttel egyes cikkeket a borítólapon. A megvizsgált folyó-iratok egyharmad része nem elégszik meg az oldalszám pusztá

közlésével, hanem valamilyen jelzéssel /Seite.S.Page, P.Pag.Sid.Strona, cmp, stb./ is ellátja. Ezt a jelzést többnyire az egymás alatt elhelyezett oldalszámok oszlopa fölött vagy az elsőnek szereplő oldalszámot megelőzően helyezik el; egészen kivételesen valamennyi oldalszám előtt is szerepelhet a rövidített jelzés. Érdekes megállapítás, hogy az USA folyóiratai ebből a szempontból eltérnek a többi országéitól, mert aránylag ritkán találunk bennük ilyen megjelölést.

Az oldalszámok az esetek tulnyomó többségében a tartalomjegyzék többi részétől különálló oszlopot alkotnak, és éppen ezért szükséges, hogy az oldalszámok és a hozzájuk tartozó szövegek között valamiféle összekötő kapcsolatot teremtsenek. E téren bő alkalom kínálkozik a nyomdatechnikai találékonyosság kifejlesztésére, és az egyszerű pontsortól, a vonalkák sorától kezdve az apró négyzetek, a három, esetleg öt pontból álló pontcsoportok láncolatáig és az oldalszámra rámutató nyilakig a legváltozatosabb megoldásokkal találkozunk. Számszerűség szempontjából az egyes országok folyóiratai között e téren nem találunk kiugró eltéréseket.

Egyes folyóiratok a kérdéses cikk terjedelmét is feltüntetik a tartalomjegyzékben. E célból a közlemény kezdő és befejező oldalának számát is közlik, a két szám között vagy kötőjelet vagy törtjelet alkalmazva. A jelenség eléggé szórványos, és főleg a tervállamok folyóirataiban található fel, de feltűnő, hogy éppen az USA, amelynek folyóirataiban az egyes cikkek sokszor részekre darabolva, nem folytatógos oldalakon jelennek meg, nem követi ezt a példát, amely éppen itt adna hasznos segítséget.

Mint egészen kivételes különcködést kell megemlítenünk, hogy néhány angolszász folyóirat tartalomjegyzékében az oldalszám, illetőleg a p. jelzés zárójelben áll. Nem látszik valószínűnek, hogy ez a kezdeményezés valaha is követőkre találna, mert semmi értelme sincs.

Cimkiegészítés, referátum.

Egyes szerkesztők nem elégszenek meg a címek pusztá közlésével, hanem magyarázatként a tartalmat jobban körülíró egy-két mondatot fűznek hozzá. Ez az eljárás érthetővé válik, ha tekintetbe vesszük ezekben a folyóiratokban szereplő címek megfogalmazását. Ilyen esetekben ugyanis a cím is lélektani célzattal készül, és sok esetben valóban nem a tartalomra utal, hanem inkább családteknek tekinthető arra, hogy az olvasót a cikk közelebbi megtekintésére csá-

bitsa. Ezért ilyenkor akár a szövegben található alcimeket, akár a cikk tagolására szolgáló rövid belső cimeket, akár pedig külön e célra irt címmagyarázatot közölnek. Érdekes jelenségnek tekinthetjük, hogy egyes esetekben maga a szerző neve is ebben a címkiegészítésben található meg, pl. olyan módon, hogy "X-Y elmondja...." A folyóiratokban található címkiegészítések gyakorisága nem nagy, és első sorban az angolszász folyóiratokra jellemzőek, bár elvétve más államok folyóiratai sorában fellelhetők.

Ennél sokkal jelentősebb és a jövő fejlődés szempontjából többet ígérő kezdeményezés a cikkek tartalmi kivonatának közlése a tartalomjegyzékben. Ez nem korlátozódik egyik soros utalásra, hanem a cikk tartalmának dokumentációs célra is felhasználható részletes összefoglalása. Bár ez a jelenség számszerűen még csekély mértékben fordul elő, máris több ország folyóirataiban jelentkezik. A referátumok közlése szoros összefüggésben áll a bibliográfiai adatok /folyóirat címe, évf. szám, megjelenés ideje, old. ábrák száma/ közlésével, hiszen a referátum csak ezekkel együtt szolgálhatja a dokumentáció célját. Éppen ezért kell csodálkoznunk azon, hogy ezen a téren még nem érvényesül kellő következetesség, mert ezeknek az adatoknak közlése még nem tart lépést a referátumokéval. Ha tekintetbe vesszük azt a körülményt is, hogy egyes folyóiratok referátum hiányában is közlik a fenti adatokat, vagy legalább is egy részüket, méginkább előtűnik, hogy nem minden referátummal jár együtt a hivatkozási adat feltüntetése. A bibliográfiai adatok közlése terén előljár az NSzK, de sajnos csak nagyon kevés követőre talált eddig.

Még szerényebbnek kell mondanunk azt a törekvést, amely az ETO számok közlésére irányul. Noha ezek is lényeges velejárói a dokumentációs tevékenységnek, szinte elenyészően kevés számú folyóirat tartalomjegyzékében találkozunk velük, és számuk még a referátumokat közlő folyóiratok számának felét sem éri el.

Körözés.

Nagyobb üzemek, intézmények kutató intézetek nincsenek mindig abban a helyzetben, hogy folyóirataikat annyi példányban vásárolják meg, ahány dolgozójuk igényt emel olvasásukra. Ezért gondoskodniuk kell arról, hogy a folyóiratok valamennyi érdekelthez eljussanak, és seholse tartózkodjanak a szükségesnél hosszabb ideig. Erre a célra körözési tervet szoktak kidolgozni, amely tartalmazza a dolgozó

nevét, az átvétel és továbbítás keltét, és az NSZK folyóirataiban ezenkívül még az esetleges megjegyzésekre szánt üres helyet is. Az USA folyóiratai az ilyen körözési tervet azelőtt külön cédulán a borítólapra ragasztották, ujabban magára a borítólapra nyomtatják. Az NSZK viszont a tartalomjegyzékkel párosítja össze, és az Inhaltsfahne-n helyezi el. A tartalomjegyzékkel összefüggő körözési iv egyelőre még gyermekcipőit járja, és csak az NSZK, Fr és az USA néhány folyóiratában találkozunk vele. A jövő fogja megmutatni, hasznos célkitűzésnek bizonyul-e a tartalomjegyzék fejlődésének történetében.

Rovatcimek.

Műszaki folyóiratok a tudományos vagy ismertető cikkeken felül gazdagon közölnek olyan anyagot is, amely esetről-esetre nagy jelentőségű lehet egyes olvasók szempontjából, de nem mindig számíthat az olvasók egész tábora részéről osztatlan érdeklődésre. Ez az anyag természetének megfelelően összegyűjtve többnyire önálló rovatokban szerepel. Ilyen rovatok: a folyóiratszemle, szabadalmi szemle, egyesületi hírek, külföldi kongresszusok, belföldi összejövetelek, kiállítások eseményei, személyi megemlékezések, újabb gépek, eszközök, eljárások, gyártmányok rövid ismertetései stb. stb. E helyen bennünket csak a rovatoknak a tartalomjegyzékben való szereplése érdekel.

E téren két irányzat tapasztalható. Az egyik az angol-szász, és itt is főleg az USA irodalomban jelentkező eljárás, amely a rovatok címeit elkülöníti a szakszerű vagy tudományos tartalomtól, és külön címszók alatt közli. A másik irányzat a többi ország folyóiratait jellemzi, amelyek az említett rovatokat a cikkek felsorolása után, de többnyire különleges elválasztás nélkül közlik.

A rovatok címei általában úgy szerepelnek, mint a cikkek címei, ha azonban a tartalomjegyzék első helyen a szerző nevét közli, a rovatok címe a nevekkel alkotnak közös oszlopot, bár szedésük ilyenkor többnyire nem a szerzők nevének, hanem inkább a cikkek címének szedéséhez igazodik. Nagyon gyakori, hogy a rovatok szedése mellőzi a szerző és a cikk címének különleges szedési formáit, és rendes betűvel mindkettőtől elüt. A rovatok oldalszámainak feltüntetése legtöbb esetben követi az illető tartalomjegyzékben a cikkekkel kapcsolatban követett eljárást. A folyóiratok rovatai közül a könyvtárost különösebben érdekli a könyvszemle, úgyhogy erről kissé részletesebben kell szólanunk. Mindenekelőtt lehangoltan kell megállapítanunk, hogy a fo-

lyóiratok egyharmadánál is kevesebb /28 %/ közöl könyvismertetést. Ez a könyvtárosra azért hat kiábrándítóan, mert éppen a folyóiratban közölt könyvismertetéseket tekinti könyvbeszerzési politikájának egyik alapjául. A szakembereknek az egyes könyvekről közölt szakvéleménye ugyanis eligazítja őt az új megjelenések rengetegében, és támpontot nyújt a mindig szűkösen rendelkezésre álló anyagi fedezetnek a legmegfelelőbb könyvre való fordításában. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a tartalomjegyzékek túlnyomó többsége csak arra hívja fel az érdeklődő olvasó figyelmét, hogy az illető folyóiratszám könyvismertetést tartalmaz és sokkal kisebb azoknak a száma, amelyek fel is sorolják az ismertetett könyveket. Egyetlen kivétel ebből a szempontból a Szovjetunió, amelynek folyóirataiban éppen fordítva nagyobb azoknak a tartalomjegyzékeknek száma, amelyek részletezik a könyvismertetéseket.

A tartalomjegyzék tagolása.

A tartalomjegyzék szerkesztésének legegyszerűbb módja, amikor az egyes adatok folytatólagosan következnek egymás után, legfeljebb egy-egy vízszintes vonalka választja el az összetartozó egységeket az utánuk következő újabb egységtől. Ez a megoldás tagadhatatlanul nagy helymegtakarítást jelent, de nem szolgálja maradéktalanul a tartalomjegyzék céljait. Éppen ezért a legritkább esetekben alkalmazzák. A tervállamok folyóiratai, valamint az angolszász folyóiratok vagy egyáltalán nem, vagy csak egészen elvétve folyamodnak ehhez a megoldáshoz, amelyet inkább a kisebb országok vesznek igénybe. Minden más esetben a tartalomjegyzéket bizonyos részekre való tagolás jellemzi, amely csak ritkábban áll a tárgykörök szerint történő felsorolásban, és inkább a közleményeknek jellegük szerint történő elválasztásában nyilvánul meg. A tárgykörök szerinti tagolás elsősorban azokat a folyóiratokat jellemzi, amelyek kifejezetten a dokumentáció szolgálatában állnak, mellettük a többi folyóirat csak ritkábban alkalmazza.

A tartalomjegyzékekben a közleményeket jellegük szerinti tagolás szempontjából általában két nagy csoportra osztják. Az első csoport a tudományos vagy ismertető szakcikkeket sorolja fel, a második pedig a különféle rovatokat. Az USA folyóiratokban ennél messzebbmenő tagolás is észlelhető, és ez főleg a rovatok részletezésében nyilvánul meg. Minthogy az USA folyóiratok tekintélyes számában a tartalom és a hirdetések nagy áradata sok esetben áldatlan módon keveredik össze, és emellett az egyes rovatokba tar-

tozó anyag sem egy helyen, hanem szétszórva található meg, a tartalomjegyzék van hivatva ebben az összevisszaságban rendet teremteni. Ennek következménye ezekben a folyóiratokban, hogy a tartalomjegyzék nem az oldalszámok sorrendjében állítja össze az anyagot, és így az oldalszámok a tartalomjegyzékben nem a számsorban következnek egymás után, hanem csoportonként többnyire alacsonyabb számmal kezdődnek, mint ahogyan az előző csoportban végződtek. Az USA és NBr folyóirataitól eltekintve a többi ország irodalma csak egészen kivételesen követi ezt a példát, a tervállamok folyóiratai pedig egyáltalán nem élnek vele.

A tartalomjegyzékek egyes csoportokra való tagolása a legtöbb esetben összefoglaló címek alkalmazásával nyer ki-domborodó jelleget. E címek a legtöbb folyóiratban általában a tartalomjegyzék tükrének középvonalában, ritkábban baloldalt kiemelkedő módon található. Mindenesetre azonban eltérnek az illető tartalomjegyzék átlagos szedésétől, mert a betűk méretei, széthuzott szedése, sőt sokszor más színe feltétlenül szembetűnővé teszi őket.

A tagolás fogalmához tartozik még a tartalomjegyzék egyes elemeinek egymáshoz viszonyított elhelyezése is. A tervállamok folyóirataiban tulsúlyban, a tőkés országok lapjainak pedig tekintélyes hányadában a szerző neve és a cikk címe folytatólágyosan következik egymás után függetlenül attól, hogy melyik áll első helyen. Ha a név és a cím nem folytatólágyosan követi egymást, külön sorban helyezkednek el, és ilyenkor a többi névvel, illetőleg címmel együtt egy-egy oszlopot alkotnak. A szerzők neve ritkán emelkedik ki a szedés-oszlopból, annál gyakrabban találkozunk a tőkés államok folyóirataiban azzal a jelenséggel, hogy az első helyre tett cím kiemelkedik a szedés-oszlopból. Ez érthető is abból az ismételt megállapított irányzattól, amely ezekben a folyóiratokban a szerző nevével szemben a címet igyekszik előtérbe helyezni.

Azokban az esetekben, amikor a szerző neve nem az első helyen áll, a szerkesztők igyekeznek a cím és a szerző közötti összefüggést is hangsúlyozni. E célból valamilyen összekötő szócskát /von, by, par, av/ alkalmaznak a szerző neve előtt, mégpedig rendszeren kis betűvel. A címnek és a szerző nevének ez az összekapcsolása kiváltképpen a tőkés országok folyóiratait jellemzi.

Feltűnő egyöntetűség tapasztalható az oldalszám elhelyezésében. Ugyanis akár közvetlenül követi az előtte levő részeket, akár ki van vetve, -csekély kivételtől eltekintve- mindig az utolsó helyen áll. A kivételek abban nyilvánul-

nak meg, hogy az oldalszám vagy megelőzi a címet és a szerző nevét, vagy pedig a kettő között a szedéstükör közepén foglal helyet. Az említett kivételek a tőkés országok lapjai köréből kerülnek ki, és az utolsónak említett elhelyezés csak az angolszász lapokban található.-

x

Ha az összes megfigyelt jelenségeken végignézzük, a következő általános következtetéseket vonhatjuk le. A többnyire számadatokkal is támogatott észlelések arra engednek következtetni, hogy a tervállamok és tőkés országok folyóiratainak tartalomjegyzékei között jelentős eltérések vannak. A tervállamok műszaki folyóirataiban bizonyos törekvés jelentkezik a tartalomjegyzék szerkesztésében, felépítésében, elhelyezésében, alaki és tartalmi vonatkozásaiban egyaránt az egyöntetűség elérésére, és ha ez a törekvés nem is vezetett szabványszerű egyformaságra, mégis bizonyos fokú elvszerűség látszik kibontakozni, ami idővel-talán megszokottá válva egyszerűbbé, könnyebben kezelhetővé és áttekinthetőbbé fogja tenni a tartalomjegyzéket. Ezzel szemben a tőkés országok folyóirataiban az egyöntetűség, az elvszerű gyakorlat és a következetes eljárás teljes hiánya tapasztalható. Amíg az egyöntetűség hiánya új, megfelelőbb és célravezetőbb utak keresésével indokolható, nem hibáztathatjuk az új kezdeményezéseket, sőt örömmel kell őket fogadnunk. Sajnos azonban az elvszerűségnek ez a hiánya még egy-egy ország folyóiratain belül is arra enged következtetni, hogy a szerkesztőket, kiadókat, nyomdai tervezőket éppen az ellentétes törekvés: a megszokottól való eltérés, a többitől való különbözés, az egyénieskedés, sok esetben -mondhatni- a különködés vezeti.

Felmerül a kérdés, vajon helyévaló-e éppen a tartalomjegyzék területén az ilyen egyéni utak keresése? Ha a folyóiratok rendszeres kutatóinak szemével nézzük a kérdést, feltétlenül tagadó választ kell adnunk. A rendszeres olvasó szemében, akik nemcsak itt-ott, véletlenül üti fel az egyes folyóiratokat, hanem szinte állandóan dolgozik, kutat a folyóiratok segítségével, a tartalomjegyzék munkaeszköz, amelynek első és legfőbb feladata az ő munkájának elősegítése, sőt megkönnyítése. Ebből a szempontból pedig feltétlenül előnyösebb és célszerűbb lenne az elvszerű következetesség mennél messzebb menő érvényesítése. A nyomdatechnikának tág tere van a folyóiratok egyéb alkotóelemein és jellemzőin gyakorolnia találékonyságát, éppen csak a tartalomjegyzéket kellene ettől megkímélnie.

Dr. Loczka Alajos

Az Országos Műszaki Könyvtár dolgozói közül 31-en irtak 91 cikket. A szerzők közül 8 nő /11 cikket/ és 23 férfi /80 cikket/.

Nagyon szembetűnő ez az aránytalanság, ha meggondoljuk, hogy az OMK női és férfi dolgozóinak arányszáma 75:57. Lehetséges, hogy a kedvezőtlen megoszlást női munkatársaink két - sőt sok esetben három műszakos elfoglaltsága okozza?

Van azonban az említettnél még szembetűnőbb aránytalanság is. A 91 cikk közül 48, vagyis felénél több /52.7 %/ mindösszé 5 szerző munkája /16 %/. Még kedvezőtlenebb az arány, ha kiemeljük a két legszorgalmasabb szerzőt, akik ketten a 91 közül 28 cikket irtak, vagyis az összes 30 %-át.

A következő összeállítás a szerzőket a cikkek száma szerinti sorrendben tünteti fel:

Balázs Sándor	16 cikk	Fejér István	3 cikk
Jánszky Lajos	12 "	Pap János	3 "
Kiss Ferenc	8 "	Vince Pálné	3 "
Szabolcska Ferenc	6 "	Maron Lajosné	2 "
Tombor Tibor	6 "	Povárnay Jenő	2 "
Polzovics Iván	5 "	Szakozó csoport,	2 "
Benedek Jenő	4 "	17 szerző	o
		á l	17 "

A hálózati könyvtárak dolgozói közül 45-en irtak 82 cikket. A szerzők közül 20 nő /32 cikket/ és 25 férfi /50 cikket/. Így tehát az arány nem olyan kedvezőtlen, mint az OMK-nál, sőt majdnem normálisnak mondható.

Szembetűnő aránytalanság akkor mutatkozik, ha fenti adatokat összehasonlítjuk az OMK megfelelő adataival. Eszerint az OMK részéről kevesen irtak sokat, /31-en 91-et/, a hálózat részéről pedig sokan keveset /45-en 82-t./

A hiba nem abban van, hogy az OMK dolgozói sokat irtanak, hanem abban, hogy a hálózatiak keveset. Ezen feltétlenül segíteni kell és azt hiszem némi kis biztatással, utánajárással lehet is segíteni! Az OMK-nál ne csak 6-7 ember szivügye legyen az MKT, hanem minden írástudóé, a hálózati

Ezen a győri KGM vállalatok /Célgépgyár, Hajtóműgyár, Kisalföldi Gépgyár, Öntőde és Kovácsológyár, Szerszámgépgyár/könyvtárosai, továbbá - "vendégként" - a Csepel Vas és Fémművek Központi Könyvtárának, valamint az Élelmiszeripari Könyvtári Hálózati Alközpontnak a vezetői vettek részt. Ennek a tapasztalatcsere-látogatásnak hármas célja volt. Az első, hogy az alközpont megismerkedjék a KGM hálózat egyik legkiválóbb könyvtárának munkájával, a tapasztaltakat módszertani munkájában értékesítse. A második, hogy a Csepel Vas és Fémművek könyvtárosa ismerkedjék meg egy nagy üzem élenjáró műszaki könyvtárával, s az akkor újjászerveződő könyvtára számára hasznos utmutatást szerezzen a könyvtári és dokumentációs munka elveinek, gyakorlatának kialakítására. A harmadik pedig, hogy a győri KGM vállalatok műszaki könyvtárosait egybehívjuk, megismertessük egymás munkájával, meghallgassuk problémáikat, s szorosabbra fűzzük a kapcsolatokat közöttük. Ez utóbbira különösen nagy szükség volt, mert - mint kiderült - a győri könyvtárak alig ismerték egymást és munkájukat. Balázs József, a W.P.Vagon- és Gépgyár könyvtárának vezetője kitűnő összefoglalásban ismertette könyvtárának fejlődését, bemutatta a könyvtári és dokumentációs feldolgozás módszereit, amelyek - sok tekintetben - valóban mintaszerűek, s követendő például szolgálhattak a tapasztalatcserén résztvevő könyvtárosok számára.

x

A második és harmadik tapasztalatcsere-látogatást az Erősáramu Berendezési Igazgatóságához tartozó vállalatok műszaki könyvtárosai részére rendeztük, két alkalommal, két csoportban.

Az első alkalommal 1959. február 25-én, a Kábel-és Sodronykötélgépgyár műszaki könyvtárába hívtuk össze az Akkumulátorgyár, Albertfalvai Zománchuzalgyár, Anód Áramirányítógyár, Dinamó Villamos Forgógépgyár, Egyenáramu Gépgyár, Elekthermax Vállalat, Elektro-Service, Elektromos Készülékek és Anyagok Gyára, Erősáramu Gyártmányfejlesztő Intézet, Ganz Kapcsolók és Készülékek Gyára, Kábel- és Műanyaggyár, Kontakta Villamosszerelési Anyagok Gyára könyvtárosait. Ungvári Lászlóné könyvtárvezető beszámolójában nagyon jól rendszerezett, logikusan felépített ismertetést adott a könyvtári és dokumentációs munkáról, s szemléltetően is illusztrálta a mondottakat a példamutatóan vezetett és külsőleg is igen szép nyilvántartások, katalógusok, tékák stb. egy-egy darabjával. A beszámolóból, majd azt követő beszélgetésből a

jelenlevők részletesen megismerhették a Kábel- és Sodrony-kötélgár kiváló könyvtárát, amelynek talán legjellegzetesebb munkája a sokrétű s a legkorszerűbb, legelevenebb dokumentum-fajtákra is kiterjedő dokumentációs feltárás.

A második alkalommal 1959. június 11-én a Klement Gottwald Villamossági Gyár műszaki könyvtárában tartottunk tapasztalatcsere-megbeszélést az Autó- és Traktoralkatrészgyár, Különleges Villamos Gépgyár, Magyar Elektrotechnikai Ellenőrző Állomás, Motoröntvénygyár, Munka Vasöntőde, Szegedi Vasöntőde, Transzvíll, Villamos Állomásszerelő Vállalat, Villamos Gép- és Kábelgyár, Villamos Kismotorgyár, Villamosipari Kutató Intézet könyvtárosai részére. Megfigyelőként részt vett a tapasztalatcsere-látogatáson a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiküldött munkatársa is. Parányi Györgyné könyvtárvezető tömör, de minden lényegeset magába foglaló beszámolója, majd az ehhez kapcsolódó megbeszélés után a megjelentek megtekintették az impozáns könyvtárát. A könyvtár azonban nem méreteivel ragadta meg a figyelmet, hanem - elsősorban - finoman differenciált fel dolgozó s egészen kiváló olvasószolgálati és propaganda munkájával.

x

A negyedik tapasztalatcsere-látogatást a Csepel Autógyár műszaki könyvtárában rendeztük, ahová 1959. szeptember 22-én az Autóipari Igazgatósághoz tartozó Autóipari Forgácsoló Gyár, Autovillamossági Felszerelések Gyára, Dugattyu- és Csapágyöntőde, Dugattyugyűrű Gyár, Gyújtógyertyagyár, Ikarusz Jármű és Karosszéria Gyár, Járműfejlesztési Intézet, Vörös Csillag Traktorgyár könyvtárosait hívtuk meg. Hegyi Nándor könyvtárvezető - ezévi munkaterve alapján - átfogó, a könyvtárvezetés s a könyvtári munkafo lyamatok logikai rendje szerint előadott beszámolója kitűnően foglalta össze a könyvtár tevékenységét, amiből elsősorban az öt éve vezetett folyóirat-cikk katalógus, a nemrég megindított prospektus-szolgálat, továbbá a rendkívül gazdaságosan, racionálisan szervezett kölcsönzési nyilván tartások szolgálhattak követendő például.

Mindegyik tapasztalatcsere-látogatást az OMK módszertani osztályának közreműködésével bonyolítottuk le, s a tapasztalatcsere- látogatások ez évi tervét is a módszertani osztállyal közösen állítottuk össze.

x

Bár rövid beszámolómon elején rendeletekre, előírásokra hivatkoztam, helytelen volna azt gondolni, hogy a tapasztalatcsere-látogatás egyszerűen szervezési kérdés vagy csupán adminisztratív intézkedés. A tapasztalatcsere valódi indítéka nem ez, hanem az együttműködés, az egymáson való kölcsönös segítség elve, tehát ugyanaz az alapelv és szellem, ami a könyvtárak hálózati elvének alapelve és szelleme.

"A könyvtárosi hivatás azon alapszik, hogy önkéntesen s egyenlően megosztja mindenkivel nemcsak a könyvekben feljegyzett ismereteket, hanem azt a könyvtárosi tapasztalatot is, amelyet könyvek társaságában eltöltött élete folyamán szerzett. Nincs itt semmi hely a zsigori árurejtegető számára, aki csak magának akarja megőrizni a tudást, s aki féltékenyen távol kívánja tartani azokat, akik szükségét szenvednek". /Idézet Tate, V.D.: A könyvtári hivatás filozófiája c. tanulmányából./ - Mondanom sem kell, hogy a tapasztalatcsere - látogatásra felkért vendéglátó könyvtárak a legnagyobb készséggel tárták fel "kincseiket", - a "szükséget szenvedők" közül azonban voltak néhányan, akik nem voltak ilyen készségesek a tapasztalatok átvételére, a mesterektől való tanulásra; nem azokról szólok, akik indokolatlan maradtak távol, hanem azokról, akik nem jöttek el és ki sem mentették magukat.

x

Végül fel kívánom hívni a figyelmet arra, hogy a műszaki termelési könyvtári hálózatban a tapasztalatcsere szervezésének problematikája, módszertana kidolgozatlan /ezért szorítkozott ez a beszámoló az események puszta regisztrálására/; ezt a feladatot előbb-utóbb az OMK módszertani osztályának és az alközpontoknak közösen kell megoldaniuk. Addig pedig gyűjtsük a tapasztalatokat, vagyis rendezzünk minél gyakrabban tapasztalatcsere-látogatásokat, mert meglévő tapasztalatok alapján sokkal könnyebben tudunk majd helyes irányelveket kialakítani. Kívánatos volna, hogy a tapasztalatcsere-látogatáson már résztvett könyvtárosok - a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatójának hasábjain is - közöljék véleményüket, és megtegyék javaslataikat, továbbá, hogy a többi alközpont is beszámoljon ezirányu munkájáról.

Dr. Györe Pál

- x x x -